

Modernia puhetaidon opetusta — 30 vuoden takaa.

Esitelmä Tyttönormaalilyseossa suomen kielen auskultanttien konferenssissa.

»Vaitiolo on eräs keskustelumuoto», vakuuttavat ranskalaiset. Sano-
taanpa sen olevan myös kultaa, mutta tämän väittää englantilainen
W. S. Tomkinson olevan jonkun opettajan keksintöä, sillä siinä määrin
se palauttaa mieleen koululaisen aseman oppitunnilla. Kirjassaan »The
teaching of English» (Oxford, 1. painos 1921) Tomkinson toteaa, että
useimmat lapset 7-vuotiaina kykenevät jo kuvailemaan tapahtumia ja
keskustelemaan oman tieto- ja harrastuspiirinsä asioista selvästi ja eloi-
sasti, mutta 14-vuotiaina he ovat suorastaan »mykän paholaisen» riivaa-
mia. Ja syynä on monesti kouluopetus!

Tomkinson selostaa kirjassaan laajasti puhe-elimien oikeaa käyttöä valittaen sitä, että monen opettajan äänenkäytön alku ja loppu on kurkunpäässä. Oikea hengitystapa, äänen korkeus ja resonanssi ovat hänen mukaansa hyvän esitystavan olennaisimmat seikat. Nasaalinen äänenmuodostus eli siis nenäonteloiden hyväksikäyttö ääntä muodostettaessa auttaisi monta kiusaantunutta pääsemään äänen väsymisestä ja ns. »kipeästä kurkusta». »Nenään puhuminen» on virheellistä, onteloiden tukkeutumisesta johtuvaa ääntä. Vaikka luonto jakaakin äänivaroja epätasaisesti, voitaisiin kuitenkin tehdä paljon äänen kehityksen puolesta. Vokaalien puhtauteen tulisi kiinnittää huomiota, sillä juuri ne selvien loppukonsonanttien ohella antavat tavalliselle puheelle selkeyden ja hienostuneisuuden leiman. Monen henkilön epäselvä artikulointi johtuu pelkästään liian veltoista suunliikkeistä.

Lasten lukemista ohjattaessa on syytä muistaa, että heidän luonnollinen puhetapansa on hyvin nopea, aikuisesta liian nopea. Täytyisi välttää turhantarkkaa hidastamista. Kaarlo Marjanen kertoo (Virittäjä 1933), miten eräs opettaja piti alaluokilla pääasiana lukemisen selvyyttä ja tiettyä hitautta. Luokan oppilaat noudattivatkin saatua ohjeita tarkoin, mutta lukutyö oli yleensä täysin ilmeetöntä. Vain eräs tyttöoppilas luki ilmeikkäästi ja herkästi, mutta opettajan mielestä liian nopeasti. Tyttö sai moitteet tempostaan ja joutui pariin kertaan korjaamaan esitystään. Tuloksena oli, että hän oppi tosin lukemaan hitaasti, mutta yhtä koneellisesti kuin kaikki muutkin. »Todellinen lukemisen opetuksen riemuvoitto!» Jos koetetaan saada lasta ymmärtämään ja ilmentämään lukemaansa samoin kuin joku häntä paljon vanhempi henkilö, ei olla oikeilla jäljillä. Esittäjän persoonallinen käsitys ja tunne olkoon pääasiana koulunkin lukesityksiä arvosteltaessa.

Käytännölliseen harjoitukseen tarjoutuu oikeastaan ehtimiseen tilaisuutta, sillä kaikissa aineissa on puheharjoitusta. Puheääneen kiinnittään kuitenkin jatkuvasti liian vähän huomiota. Kaunis ääni on ihana lahja, ja valittaa täytyy, että opettajat antavat sille niin vähän arvoa. »Onko kukaan kuullut, että missään koulussa olisi annettu palkinto parhaasta puheäänestä?» kysyy W. S. Tomkinson. Hän tietää erään sellaisen koulun, mutta tapaus lienee ainoa laatuaan.

Suullisen esitystaidon perusedellytyksiä on koulutetun äänen ohella *rikas sanavarasto*, jota opettajien tulee järjestelmällisesti kartuttaa alaluokilta saakka. Paras aarreaittamme on rehevä kansankielemme. Paitsi että murteilla on tunnearvonsa vanhan perinnön säilyttäjänä, on niiden sanavarasto maalauksellista ja tuoretta soveltuen elähdyttämään kirjoitettua kieltä. Murretta puhuva lapsi käyttää synnyinkieltään ja voi siten ilmaista sanottavansa ilmeikkäämmin kuin muutoin. Mutta silti opettajan tulisi pyrkiä antamaan oppilaalleen kykyä käyttää sivistyneistön puhekieltä. Murteen ja kirjakielen pitäisi pysyä rinta rinnan, sen sijaan että tavallisesti toinen kuihtuu toisen kustannuksella.

»The teaching of English» sivuaa myös eräitä fyysisiä ja fysiologisia puutteita, joiden lievittäminen, jopa parantaminen on opettajan vallassa. Tietysti on suositeltava puhevikojen spesialistia, milloin siihen on mahdollisuuksia, mutta opettajan on myös tehtävä voitavansa auttaakseen

asianomaista. *Änkytys* on tavallisin orgaaninen vika. Se on hermostollista kyvyttömyyttä, jonka aiheuttaa osaksi hengityskontrollin puute, osaksi epätäydellinen puheeseen tarvittava lihasponnistus. Hengittäminen on rytmillistä liikettä, ja siksi voimakas rytmi joko itse puheessa tai keino-tekoisesti aikaansaautuna merkitsee hoidossa paljon. Jos esim. naputetaan pulpettiin säännöllisessä tahdissa puhumisen aikana, niin jo se saattaa parantaa lieviä tapauksia. On parasta, jos oppilas itse huolehtii tästä. On huomattu, että myös laulaen puhuminen auttaa. Eräs toverini on juuri tällä tavoin päässyt vaivastaan. Hän oli 3—4-vuotiaana kaatunut pahasti ja pelästyksestä sekä täräyksestä ruvennut tavattomasti änkyttämään. Vika kiusasi häntä pitkän aikaa, kunnes hän keksi itse ruveta laulaen puhumaan. Kaikki hänen sanottavansa oli yhtenäistä, monotonista laulua. Vähemmässä kuin vuodessa hän oli selvinnyt viastaan entiseen, normaaliin puhetapaansa, eikä siitä enää kuule jälkeäkään. — Hengitysharjoitukset ovat myös tärkeitä. Ennen puhumista on hengitettävä syvään, ja jos sattuu puheaurio, tulisi opettajan määrätä »hengitä!» ja jatkaa lapsen hengityksen ohjaamista, kunnes sen hallinta on saavutettu. Vaikeampia tapauksia on parasta olla hoitamatta koulussa. Änkytys on surkea vitsaus, ja sen paraneminen riippuu suureksi osaksi itseluottamuksen kasvusta. Tomkinson ei tunnu tarpeeksi korostavan hienotunteisuuden merkitystä. Lienee parasta, että änkyttävää lasta ei paljon harjoiteta tavallisilla tunneilla vaan erikseen. Kaarlo Marjanen on eräässä kirjoituksessaan esittänyt, että joku tämän alan spesialisti, kuuluisa puhevikaisten ohjaaja, lakkaamatta jakoi kiitosta laitoksessaan koulutettavilleen. Sivullinen ei voinut ollenkaan käsittää, mitä kehumista näiden puhevikaisten hitaassa edistymisessä oli, mutta opettaja tajusi oikein kiitoksen psykologisen merkityksen sielullisestikin kompleksien rasittamille oppilaille. Eero Salola kertoi myös valaisevan esimerkin eräässä seminaarikokouksessa. Kansakoulun jollakin luokalla opettaja ja oppilaat päättivät yhteisvoimin auttaa änkyttävää tyttöä. Kun tämä ei saanut esim. väliajalla sanotuksi jotakin asiaa, autettiin arvaamalla: »Liisa tahtoo varmaan sanoa sitä ja sitä.» Tunnilla Liisan joutuessa lukemaan luki vierustoveri puoliääneen yht'aikaa tukien esitystä. Ymmärtävä suhtautuminen auttoi tyttöä niin paljon, että seuraavan lukuvuoden alkaessa hän oli päässyt miltei kokonaan viastaan. Mutta sitten tuli onneton käänne. Liisa joutui toiselle opettajalle. Kun hänen piti ensimmäistä kertaa lukea, oli esityksessä tilapäisen hermostumisen vuoksi tankkaamista ja viasta tietämätön opettaja huusi vihaisesti: »Istu, kun et osaa edes sisältä lukea!» Tämä aiheutti sen, että seuraavalla kerralla tyttö pelkäsi vielä enemmän, änkytys muuttui pahemmaksi, ja kohta oli edellisen vuoden edistys surkeasti tiessään, tyttö pahempi änkyttäjä kuin koskaan.

Äänen *käheys* johtuu tavallisimmin äänihuulten sairauksista, jos vika on ollut pitkäaikainen, eikä sitä ole helppoa parantaa. Äänenmuodostuksesta voi antaa joitakin yksinkertaisia selityksiä vanhemmille lapsille. — Opettajan kehotus »puhu kovemmin!», joka usein aiheuttaa äänen jännittämistä, pitäisi korvata viisaammalla huomautuksella »puhu selvemmin!». Oikea äänen korkeus on tärkeä. Usein lapsilla on puheääni liian korkea,

ja siitä johtuu vihlova ja epämiellyttävä sävy. Näin on etenkin väitte-lyssä. Äänen korottaminen pikemmin vähentää kuin lisää äänen voimakkuutta. Hiljainen ja miellyttävä seurustelusävy on paljon taloudellisempaa ja vaikuttavampaa, ja sitä pitäisi käyttää sekä opettajan että luokan.

Väärää lauserakennetta on paljon helpompi käsitellä kuin väärää äännettä, koska lapsen on vaikeampi huomata jälkimmäistä. Suomessahan on tavallista ääntää diftongit liian leveiksi: *suami, yä, kualema*. Samoin sekautuvat keskenään *t* ja *d*, *p* ja *b*, *k* ja *g* ym. Viimeisten tavujen pitkät vokaalit helposti lyhenevät ja itäsuomalaista haittaa aspiraation puute. Eero Salolan kokemuksen mukaan on leveiden diftongien korjaamisessa paras keino tavaaminen: *-u -o-*, *-uo-*, *suo-*, *suo-mi*. Monelle oppilaalle tuottaa myös vaikeuksia oikea *l*. »Hollolan Lahlen» tumma *l* on erittäin sitkeä. Sen pois kitkemiseksi on suositeltu siirtymistä liudentuneesta *l*:stä: *Tallinn — talli — talli*. Tärkeintä on, että lapsi oppii itse kuulemaan poikkeavan ääntämisensä. Harvoin saadaan tietoisellakaan työllä juurituksi pois synnynnäistä ääntämistä, ja monesti lapsuuden murteellinen korostus säilyy hautaan saakka.

Jos oppilaat tekevät paljon puheessaan varsinaisia kieli- ja lauserakennevirheitä, käyttävät ns. katupoikakieltä jne., voisi auttaa, jos merkittäisiin muistiin eräitä yleisimpiä virheellisyyksiä ja tarkasteltaisiin niitä yhdessä. On tehtävä ero selvän, aidon murteen ja paikallisten virheellisyyksien välillä, jotka eivät ole sen enempää kirjakieltä kuin murrettakaan. Jos opettajalla on onni kuulla oikeata murretta luoksaan, niin ehkei ole syytä yrittää muuttaa sitä kovakouraisesti persoonattomaksi yleiskieleksi. Ei ole oikeastaan olemassa muuta absoluuttista mallikieltä kuin sivistyneistön käyttämä. Opettajan puheen tulisi kelvata malliksi.

Tomkinson suosittelee lapsille monenlaisia harjoituksia. Äänen kauneutta kehitetään vokaalien harjoittamisella, selvään artikulointiin ja sujuvuuteen johtavat harjoitukset taas ovat konsonanttiharjoituksia. Suullisen esityksen sisällön kehittämiseksi on Tomkinsonilla monia hyviä ehdotuksia. Alaluokille hän suosittelee *kysymystuntia*. Monissa kouluissa on laatikko, johon oppilaat saavat pudottaa kirjalliset kysymyksensä, joihin opettaja vastaa suullisesti. Mutta lapset voisivat suunnitella tiedustelunsa etukäteen ja esittää itsekin ne suullisesti. Toverit vastaisivat kysyjälle tai suosittelisivat jotakin kirjaa, josta hän löytäisi vastauksen. Opettaja auttaisi tarvittaessa. *Opettajana* ovat varsinkin tytöt mielellään. Olen itse kokeillut tätä ensimmäisellä luokalla ja ihmetelty, miten tyhjentävästi oppilaat voivat kuulustella toisiltaan täysin oikein kysymysmuodoin sekä kielioppi- että lukukirjatehtävänsä. *Kuvaukset* on erinomainen suullisen esityksen harjoitus. Tarkastelun kohteena voi olla mikä tahansa luokan esine tai vaikka oppilaan taskujen sisältö. Esineen kuvauksen jälkeen luokka voi tehdä kysymyksiä kuvaajalle, tämä luokalle, ja asiasta voi viritä vilkastakin keskustelua. Kuvattava saattaa olla myös jokin näkymätön esine, joka jälkepäin tuodaan esiin, ja tarkastetaan yhdessä, sopiko kuvaus siihen. *Arvauskilpailu* on tämän leikin hyödyllinen muunnos. Oppilas kuvaa esinettä

nimeämättä sitä, kunnes lisääntyvät yksityiskohdat ilmaisevat nimen kuulijakunnalle. Tämä muistuttaa tuttua seuraleikkiä »parasta ystävää». *Mykässä leikissä* on kaksi oppilasta, toinen kuvaa, toinen näyttelee. Yleensä lapset pitävät tästä; tosin lauseet tahtovat aina tulla samantlaisia. Kuvauksen kohteena voi olla vaikka pullataikinan teko. Selostaja kertoo kaikki valmistusvaiheet, jotka toinen esittää havainnollisesti. *Tapahduman kuvaus* voidaan myös havainnollistaa elein. Esim. polkupyörän kumin paikkauksen voi jo 10-vuotiaskin selostaa sangen tarkasti ja oikeassa aika- ja asiajärjestyksessä. Lapsi, joka on harjaantunut puheessa kuvailemaan asioita oikeassa järjestyksessä, ei esitä kirjoittaenkaan enää niitä niin kaoottisesti kuin aikaisemmin. *Esitelmiä* ja *kotikertomuksiahan* suomalaiset äidinkielen opettajat saavat kuulla kurkkuun myöten. Tomkinson muistuttaa, että aiheesta pitäisi keskustella luokassa aikaisemmin, ja esitelmän pitäjän täytyisi tottua käyttämään apunaan kirjastoa työkoulun periaatteen mukaan. Esityksen arvosanasta saisi luokka päättää. Näin tiedän meneteltävän esim. Kallion yhteiskoulussa, jonka ensimmäisellä luokalla esitelmä tai kuvaus nostattaa oikean mielipideryöpyyn. Kaikki virheet pengotaan ja hauskat kohdat osataan poimia tarkemmin, kuin opettaja voi arvatakaan. Hyvin tehtävästään suoriutunut saa luvan pitää toisenkin esitelmän, ja tästä kunniaa pidetään tiukasti kiinni. Häpeän muistaessani omia kouluajkojani.

Toivomusleikissä saattaa joku erehtyä havittelemaan itselleen vaikka linja-autoa. Tavallisia aiheita ovat kuitenkin seuraavat: Uusi nukkeni. Tanssiaispukuni. Lentokoneeni. Seuraava pukuni. Polkupyöräni. Leikkimökkini ym. *Improvisointitunteja* on käytetty ainakin Tyttönormaalilyseossa.¹ Opettaja antaa tunnilla jonkin mielivaltaisen aiheen vuorossa olevalle kertojalle, jonka on kohta osattava puhua siitä. Aiheita ovat esim. Ulkomaanmatka, Kun olin sairaana, Eräs hoidokkini, Pikkusiskoni (-veljeni) seikkailuja, Mieliharrastukseni. Jokaisen puheharjoituksen jälkeen täytyy saada korjaukset luokalta. Kaikki tämä vaatii aikansa, mutta »oppimalla puhumaan tarkasti opitte ajattelemaan korrektisti», sanotaan.

Suomalaisiin oloihin voisi hyvin soveltaa seuraavia yläluokille tarkoitettuja harjoituksia.

Väittelyssä täytyy etukäteen sopia säännöistä, valita puheenjohtaja, sihteeri, puolustaja ja vastaväittäjä sekä tietysti käsiteltävä aihe. Parasta on, että opettaja ainakin ensimmäisillä kerroilla on itse puheenjohtajana. Väittely totuttaa yksilöä punnitsemaan sekä omia että vastustajan sanoja, karaisee esiintymään ja muodostaa hänestä siten pystyvemmän yhteiskunnan jäsenen. Oppilas, joka kykenee läpäisemään hyökkäyksen väittelyssä ja säilyttämään sukkeluutensa ja malttinsa, kasvattaa itsekuriaan, josta on oleva hänelle todellista apua siinä elämän tuoksinassa, mikä häntä odottaa koulun oven sulkeuduttua. — Sääntöjä olkoon vain muutamia ja nekin käytännön sanelemia. Ne on parasta merkitä johonkin pöytäkirjaan. Ennen väittelyn alkua luetaan ja tarkastetaan edellisen

¹ Vrt. myös Vuokko Raekallio-Teppo, Vir. 1948, s. 15—.

kokouksen pöytäkirja. Puheenjohtaja kutsuu väittelijät esiin, esittää aiheen ja määrää puhumisjärjestyksen. Kun puolustaja ja opposentti ovat esittäneet kantansa, on kuulijoilla tilaisuus yleiseen keskusteluun puheenjohtajan valvoessa järjestystä. Ellei muutoin päästä selvään lopputulokseen, voidaan panna toimeen äänestys. Väittelyjä tiedän järjestetyn useissa suomalaisissakin kouluissa — toistakymmentä vuotta sitten jo Helsingin V yhteiskoulussa.

Valevaalit tuntuvat sangen hauskoilta. Avoimella äänestyksellä valitaan ehdokkaat, joiden tulee esim. seuraavalla tunnilla esittää ohjelmansa. Sen he saavat siis valmistaa, mutta heidän täytyy pystyä vastaamaan »kansalaisten» heille asettamiin kysymyksiin. Monesti yläluokallaiset ovat jo perillä kotiseutunsa yleisistä asioista ja esittävät monia hyödyllisiä näkökohtia. — Ehdokkaat esittäytyvät ensin valitsijoille ja selostavat kaikkia niitä parannushankkeita ja aikomuksia, joita heillä on. Tämän jälkeen on yleisöllä oikeus tehdä heille kysymyksiään esim. seuraavaan tapaan: »Pitäisikö mielestänne perustaa uusia kouluja?», »Mitä parannuksia ehdotatte Helsingin raitioliikenteeseen?», »Mitkä asiat vaativat mielestänne pikaisen korjauksen ennen olympiakisoja?»

Dramatisointia voisi käyttää historian opetuksessakin Tomkinsonin mielestä. Opettaja lukee ensin kuvauksen jostakin historian tapauksesta. Jos hän tekee sen hyvin, hän saattaa improvisoida oppilaansa myös esittämään sen hyvin. Allekirjoittanut tosin rohkenee epäillä tällaisen improvisoinnin onnistumista meikäläisissä kouluoloissa. Jossain kerhossa, partiopiirissä tai pelkästään omien keskuudessa se varmasti onnistuisi paremmin. Sen sijaan voisi kokeilla jo alaluokilla satujen ja kertomusten dramatisointia. Lapset saisivat, jos pystyvät, omin sanoinkin esittää luetun perusteella vuorosanansa ja yrittää myös lavalla liikehkimistä. Puberteetti-ikäisiä nuoria tuskin enää kannattaa kehottaa luokan edessä näyttelemiseen ilman harjoituksia. Siihen he ovat liian arkoja.

Tomkinson ehdottaa, että lapset saisivat itse kirjoittaa näytelmiään ja sitten esittää niitä. Tätä voisi ehkä paremmin soveltaa toverikuntaelämässä kuin äidinkielen tunneilla. Teinien jokavuotisiin kulttuurikilpailuihin kuuluneeseen myös eri kirjoituslajeja.

Vasta sitten kun suullinen esitys on saanut omat tuntinsa, voi taakkajensa alla huokaileva äidinkielen opettaja yrittää totenttaa laajemmassa mitassa näitä englantilaisen virkaveljensä sinänsä hyviä ajatuksia. Vaikka »The teaching of English» on ilmestynyt jo kolmisenkymmentä vuotta sitten, meillä olisi siitä ilmeisesti vielä paljon opittavaa. Ehkä meidän olisi syytä yrittää irtautua liiasta kaavamaisuudesta ja käyttää rohkeammin mielikuvitusta opetustyössä. Äidinkielen tuntienkin tarkoituksena tulisi olla kasvattaa nuoria ihmisiä elämään eikä ylioppilas-kirjoituksia varten, ja siksi olisi puhekasvatukseen kiinnitettävä enemmän huomiota kuin tähän asti. Onhan hyvällä puhetaidolla nykyisin arvaamattoman korkea kauppa-arvo kaikilla aloilla.

ANNIKKI VARTIA